

SESO THO

PULA

IMVULA

GROWING FOOD • PEOPLE • PROSPERITY

LWETSE 2021

KORANTA YA GRAIN SA YA BAHLAHISI BA NTSENG BA HOLA

Makoko Mokhathatsi, molemi seterekeng sa mane Tweespruit, o ntjhafatsa motjhini o kotulang o tswakang.

Ha o hloleha ho lokisetsa, o lokisetsa ho hloleha

METJHINI E METJHA E FUMANWA KA THEKO E PHAHAMENG, KA TSELA E JWALO HO MOLEMO HO HLOKOMELA SEO O SENG O NA LE SONA. HOPOLA HAPE HORE HO IKEMISSETSA HO PHETHA MESEBETSI E LOKILENG YA TEMO KA NAKO HO KA BOLELA PHAPANO YA DITONE THE FUMANWENG KA DIJALO TSA HAO – EKASITANA LE PHAPANO PAKENG TSA PHAELLO LE TAHLEHELO NAKONG YA SELEMO YA KOMELLO.

Pehelong ya tshebetso ya kgwedi ena, o ka ipalla ka dipuisano tsa batataisi ba ntshetsopele ya balemi ba Grain SA eo ba bileng le yona le balemi ka ditaba tse kang ho etsa meralo ya temo ya dijalo, ho etsa bajete le meralo ya ditjhelete le diinshoreense – esita le metjhini le ditlhoko tsa disebediswa di a sekasekwa. Balemi ba atlehileng ba bile ba boemong ba ho reka diterekere tse ntjha le disebediswa tse ding etsang hore ho be bobebe ho etsa mosebetsi o betere polasing.

TOKISO YA MOBU

Balemi ba bangata ha ba ntse ba kotula ba lemoha hore ba se ba ntse ba loketse ho lokisetsa sehla se setjha sa selemo esale pele e le ho nnetefatsa hore ba ba le katleho.

Mohlala o lokileng wa nako wa tokiso ya mobu esale mariha bakeng sa dijalo tsa lehlabula. Haeba sena se sa etswe kapele kamoo ho ka kgonehang kamora kotulo, ho eketswa kगतello hape nakong ya hao ya sehla sa selemo ho ya ka nako le matla a hlokehang a terekere e le ho qetella ditlhophiso tsa motheo le mosebetsi ya ho jala.

Nako ya ho fedisa lehola e tswelang pele nakong ena ya mariha jwalo-ka *thistle/’blou dissel’* ka ho sebedisa dikhemikhale tse kang *Roundup*, e se e ntse e le kgato ya pele bakeng sa **boloka mongobo** bakeng sa dijalo tse latelang. Hantlentle motho o lokela ho etsa **tokisetso ya pele ya mobu** jwaloka ho lema ka hloko kapa ho lema ka ho tebisa ka ho ya ka mohlala wa *vibroflex*. Haeba o kgetha ho se phethole lekote, lenaneo la hao la ho fafatsa ka ho nosetsa le molemo haholo boemong bona.

Ha o hloleha ho lokisetsa...

Tokiso ya mobu haholoholo e reretswe ho thusa hore mongobo o kenelle ha dipula tsa pele di na le ho hlophisa kgato e lokileng ya peo bakeng sa peo ya hao. Haeba o so ka o kgona ho etsa sena ka lebaka la ho emela ditjhelete, jwale o lokela ho tadimana le tlhophiso le tokiso ya mobu ka potlako kamoo o ka kgonang ka teng.

NAKO YA HO EMA KE NAKO YA LESHODU

Ha motho a ntse a sebetsana le ho jala, a ke ke a kgona ho ema ka lebaka la ho robeha ha disebediswa. Ena jwale ke nako e lokileng ya ho hlabolla le ho ntjhafatsa diterekere le disebediswa tsohle tsa hao.

Diterekere

Qala ka **tshebetsetso e akaretsang** e kenyeletsang ho fetolwa ha oli, dise-fe tsa oli, dise-fe tsa *dezele*, dise-fe tsa moya, esita le phetolo ya oli ya *hydraulic* le *gear* haeba ho hlokeha. Hlokomela tse latelang:

- Dikarolo tsohle tse felang le ho kgathala jwaloka mabanta a fene, ho tshasa kirisi ka kakaretso ho tshebetso ya ho kganna le dibering tsa mabedi ka kakaretso.
- Dipompo tsa metsi le dibering tsa dipompo tsa metsi.
- Tshebetso ya ho phodisa bakeng sa ho dutla ha sefuthumatsi le dipeipi.
- Hlokomela hore na dihaere tsa hao ha di a fela na. Di fetole kapa o loki-se ka hobane thaere e sa tlang moya e ka baka tshitiso haholo mme e o bakele tshenyehelo ya nako le phokotso ya tlhahiso ha o ntse o se-betsa mme o leka ho fihlella nako ya dijalo tsa hao hantle ka tshwanelo.

Ho ka hlokeha tokiso e kgolo haholoholo ho diterekere. Haeba terekere e sebedisa oli haholo ho feta tekano kapa haeba e ntsha mosi o mongata haholo, e ka bontsha hore ho hlokeha ho etswe tlhabollo ya enjene kaofela ha yona. Hona ho ka batla tjhelete e ngata ho feta tlhabollo e tlwaelehileng, empa o ntse o ka fumana moputso ditshenyehelong tseo ka ho se iphe nako ya ho ema feela ka hara nako eo ho sebetswang haholo ya sehla sa selemo.

Sesebediswa sa bohlokwa haholo ka ho fetisisa polasing ke polantere ya hao. Ke sesebediswa se bakang tlhahiso e kgolo ka ho fetisisa eo o ka e fumanang.

Disebediswa tse bolokilweng ka makgethe tse maemong a lokileng a tshebediso di tla thusa balemi ho phetha mesebetsi ya temo hantle ka nako.

Disebediswa

TOKISO YA MOBU: Etsa bonnete ba hore disebediswa tsa ho lema tsohle jwaloka *rippers* le *vibroflex* – kapa haeba o sebedisa ho lema le *diski* – di hlabolotswe mme di lokile.

- Ho lokela ho kenywe difereko tse ntjha.
- Lekola dithaere le dibering tsa mabidi ho *trail models*.
- Tshasa kirisu dikarolong tsohle tse tshwanelehang; mohlala, ho haraka ya hao.

DIPOLANTERE: Haeba o se o ntse o qala ka boemo bo fokolang ka lebaka la ho se sebetse hantle ha ditshilo tsa polantere ya hao, o se o ntse o lahlehelwa bakeng sa tlhahiso eo o ka nngang wa e fumana. Hantlentle o lokela ho:

- Qhaqholla yuniti ka nngwe ka botlalo, o fetole dibering tsa *coater*, tobetsa dibering tsa mabidi le dibering tsa mabidi tse laolang botebo.
  - Hlahloba diketane tsohle mme o shebe di-*cogs* tse nang le meno a fedileng kapa a kobehileng ka hore tsena tsohle di baka hore diketane di thelle mme hona ho ama bohlahlwa ba ho haswa ha peo.
  - Haeba o na le polantere ya *pneumatic/moya*, etsa bonnete ba hore ha ho na ho dutla ho itseng ho e nngwe ya dipeipi e leng ho tla ama ho dutla kapa masoba ditshelong.
  - Hlahloba diboro le dibering tsa boro tsa ditshilo tsa monontsha ka hore tsena e dikarolo tsa bohlokwa tsa polantere. Hlahloba ditshilo ka botsona e leng tse nang le hona ho ba le mafome le ho dutla mme ebe o thiba le ho tjheseletsa dibakanyana tsena tse fokolang.
- Haeba o sebedisa ditshwayi, hopola hore tsena di imelwa haholo mme ka nako e nngwe di a petsoha kapa di kobehe. Etsa bonnete ba hore tsena di beilwe ka nepo mme di matla ka tshwanelo ho ba boemong bo tshwanelehang ho fihlella bophara ba mela ho ya ka nqane ho masimo a hao. Mola o 'kopanyang' o beilweng ka phoso kapa ka bohlaswa, o a ferekanya ha ho lengwa mme hona ho ka ba ha bolela hore mela e meng e tla tlhelwa – hona ke kgonahalo e nngwe hape ya tahlehelo e ka qojwang ka tokiso e nepahetseng.

SENYANYATSI: Taolo e hlwahlwa ya lehola le ho nyanyatsa ka nako e nepahetseng e latelang hanghang kamora ho jala ke kgato e kgolo e nepahetseng ya ho fihlella tlhahiso e ka fihlellwang, ka hobane tjalo e se nang lehola e bolela monyetla o lokileng wa ho se tseke mongobo mobung, dimatlafatsi kapa menontsha le letsatsi. Etsa tse latelang:

- Hlahloba hore ditanka tsa senyanyatsi di hlatswitswe ka nepo, tsa tsokotswa le ho hlwekiswa ho etsa bonnete ba hore ha ho na masalla a pele a dikhemikhale a saletseng morao.
  - Tlosa disebediswa tse nyanyatsang mme o di hlwekise ka thoko ha dipeipi di tsokotswa hobane masalla a na le hona ho thibela tsena. Sebedisa metsi a nang le sesepa ho fedisa masalla ka botlalo le ho thibolla.
  - Etsa bonnete ba hore disefe tsohle di hlwekisitswe ka botlalo.
  - Hlahloba senyanyatsi sa hao hore ha se na mapatso kapa ho tlwatleha. Hopola hore mathopo hangata a a tjhwatleha masimong ebe a baka mathata a bofokodi. Lokisa tseo hanghang.
- Hape o lokela ho etsa bonnete ba hore botenya ba senyanyatsi sa hao bo kgema le polantere ya hao mme ka hona ha ho na bongata (kapa bonyenyane) ba ho kgaphatseha ha o sebetse. Hona ho senya dikhemikhale, mme ho ka siya dibaka masimong di sa nosetswa. E le ho kgema le botenya ba senosetsi ho botenya ba polantere o ka nna wa tshwanela ho thiba masobana a nosetsang. ■

**JENNY MATHEWS,
SETSEBI LE MORUPELLI WA
BOLAODI LE NTSHETSOPALE**

LENTSWE LA... Luke Collier

SELEMO SE FETILENG E BILE SETSOKOTSANE HO BA BANGATA KGWEBONG EKASITANA LE BOPHELONG BA LELAPA. HO BILE LE TAHLEHELO KA TSELA YA HO HO HLOKAHALA LE HO SHWA ESITA LE HO DIJALO HO BATHO BA BANGATA BA MAPOLASI KA BOPHARA BA NAHA. KA BONA BOTHATA BOO HO ILE HA FIHLA SEHLA SE SENG SA SELEMO SA BOHLOKWA HAHOLO SE NANG LE PULA EO BA BANGATA BA SO KA BA E BONA KA DILEMO TSE NGATANYANA.

Ka nako ena ya selemo balemi ba kgwebo esita le balemi ba banyenyane ba qetile ka kotulo ya bona mme ba tla tadimana le diphaello kapa ditahlehelu tsa bona ka lebaka la sehla sena se 'mongobo' sa jwale seo re bileng le sona. Ba bangata ba bile le dipula tse ngata empa ho se na tshenyho e kaalo eo re ka buang ka yona. Ka lehlakoreng le leng, ba bangata ba lahlehetswe ke bongata bo ka etsang halofo ya dijalo tsa bona ka lebaka la malwetse a seqo (*Diplodia and Fusarium*) kapa tlhahiso e fokotsehileng ka lebaka la malwetse a mahlaku (matheba a maputswa mahlakung kapa ho kang mafome).

Leha ho le jwalo, jwaloka balemi, hangata ka kakaretso re mofuta o nang le mamello mme re kgothetse ho tswela pele ho sa natswe hore ke sehla sa selemo se atlehileng kapa se sa atlehang. Ditokisetso tsa selemo se tlang di lokela hore e be di lokile jwale, dikeletso di hlahisitswe mme le tlhabollo ya mobu e phethetswe – haeba ho se jwalo e tla ba re loketse ho fihla qetellong. Re lokela ho hopola hore dihlahiswa tsa tlhabollo ya mobu di nka nako e telele ho fihlella dimela le/kapa mobu, mme ka hona ha re etsa jwalo re di sebedisa esale kapele, ho ba betere haholo.

Qetellong, disebediswa tsa rona di loketse ho lokela ho kena kgabong ya 'tlhodisano' bakeng sa selemo se tlang. Ntho ya ho qetela eo molemi ofe kapa ofe a lokelang ho e etsa, ke ho qala ho lokisa le ho loetsa disebediswa ka letsatsi kapa a mabedi pele ho ka jalwa. Ekaba ka yona nako ena moo dipula tsa pele ka mohlomong di ka qalang ho na mme hona ho tla bolela hore ena ke qalo ya ho phethola mobu. Balemi ba lokela ho ba boemong ba ho jara le ho sebedisa disebediswa tsa bona mme ba lebe ka ho otloloha masimong mme ba qalella ho sebetse ka ntle ho mathata a letho. Hona ho ka etsahala le ho fihlellwa feela haeba paballo ya pele ho tshebetso e entswe ka nepo. Hona ho tla be ho sebetse le ho disebediswa tse ding bakeng sa sehla sa ho jala.

Hang ha dipula di fihla ka Mphalane (ka mohlomong) mme o rata ho jala, o lokela hore o kgone ho ka jala. Ho sunya peo mobung esale ka nako (ekaba ka bongata bo fokolang hakae), o tla ba le monyetla o betere wa ho ba le kotulo e atlehileng.

Ha re duleng re kgothatsana nakong ena ya dinako tsena tse thata. ■

LENANE LA TEKOLO bakeng sa ho sebedisetswa paballo kamora kotulo

TLHOKOMELO LE PABALLO YA THEPA YA POLASI E BOHLOKWA HO LELEFATSA NAKO YA TSHEBEDISO YA METJHINI YA HAO. KA LEBAKA LA TLHOKOMELO E LOKILENG LE PABALLO, O FOKOTSA KGONAHALO YA KOTSI YA DITSHENYEHELO TSA TOKISO TSE NENG DI SA LEBELLWA TSE TLA O LEFISA BAKENG SA NKO LE TJHELETE.

Mona re na le lenane la tekolo bakeng sa ho sebedisetswa paballo kamora kotulo:

1 Tadima bukana ya mosebedisi bakeng sa paballo kamora kotulo le dintlha tsa tekolo.

2 Laola tekolo ka kakaretso ya motjhini mme o etse lenane la tseo o lokelang ho di etsa.

3 Tlhotlhora tshila le matlakala ho bokantle le ka hare. Matlakala a kotulo a ka hohela ditweba tse ka harolang dithapo esita le dikarolwana tse ding tsa motlakase.

Bakeng sa metjhini e kotulang e itshehetsang:

- Etsa bonnete ba ho butswela difuthumatsi.

- Hlwekisa bokahare ba sejari sena ka bottlalo, o tadime maemo a lehodimo kamoo a senyang lemati ka teng, ditulo le dikarolo tse

4 ka hare tsa sejari. Nahana ka ho beha ho itseng ka hara sejari ho bolaya ditweba.

- Hlahloba maemo a tshireletso ya tshebetso ya phodiso bakeng sa tlelaemete.

- Tlatsa ka petrolo.

5 Hlatswa feela bokantle mme o leke ho thibela metsi ho se kene ka hara dibering le dikarolo tse ding tse tsamayang.

6 Fedisa mengwapo le dibaka tse senyehileng ka pente kapa dithibelo tsa mafome.

7 Bula dipolata tsa taelo mme o tadime dikarolo tse ding.

8 Bula ditshelo le disefe mme o hlokomela dintlha tse ding dife kapa dife.

9 Hlahloba dibering bakeng sa thosholeho, mahokelo a tjafo, kapa haeba ka mohlomong a lokolohile. Fetola dibering tse sa kgotsofatseng.

10 Fetola oli le disefe ha o loetsa dikgokelo tsa kirisi.

11 Etsa bonnete ba hore mabone ohle a sebetse ka nepo.

Hlahloba diboro le mabanta a phetiso bakeng sa ho fela le ho senyeha. Fetola dikarolo tse tshwaneleheng kapele kamoo ho ka kgonehang.

- Hlahloba metjhini e tsamayang le dibering tsa yona bakeng sa ho senyeha, ho peperana le ho fela.

12 • Lekola dipotolohi ha o ntse o hlahloba ho tsepama ha tsona esita le tsona dibering.

- Etsa bonnete ba hore serwalankwana se tsitsitse hantle ka ntle ho ho thothomela ho fetang tekano.

13 Lekola le ho tiisa mabanta ohle ha o ntse o hlahloba ho peperana hofe kapa hofe.

14 Hlahloba diketane tsa phepele ya ntlo le diketane tsa phahamiso bakeng sa ho tiya ka nepo le ho fela.

15 Baballa ditshireletso tsa phepele (haholoholo foluru) bakeng sa ho senyeha ka ho fetisisa.

16 Hlahloba diboro bakeng sa ho senyeha le ho fela hofe kapa hofe.

17 Tshasa dikgokelo tsohle mme o loetse diketane le dintlha tse ding tsa paballo tse boletsweng bukaneng ya mosebedisi.

18 Tlosa le ho boloka dipolaka tsohle e le hore metsi a se ke a bokellana dibakeng tse kang ditanka tsa poone kapa mabele. ■

Tshasa dintlha tsohle ka kirisi e le ho thibela mongobo.

Mabanta a lokela ho hokelwa ho ya ka bukana ya mosebedisi.

Etsa bonnete ba hore diketane tsohle di tshasitswe e le ho thibela mafome.

Tlosa tsamaiso ya dikgwerekgwere mme o boloke dipolaka tsa dikgwerekgwere ho thibela ho kenelwa ke metsi.

Haeba kotulo ya hao e bolokilwe, e kenye ka hara mekotlana ya polasetiki ebe o kwahela ka sekwahelo bakeng sa ho thibela bolokwe ba dinonyana.

**PIETMAN BOTHA,
MOFUSI YA IKEMETSING
WA TEMU**

Mekgwa ya tshebediso ya ditheko ka ho etsa dikgetho

MOKGWA WA MEBARAKA KE TSHEBETSO E FE-TOHANG KA NAKO TSOHLE. SELEMO KA SENG SE TLA HLOKA DISEBEDISWA TSE FAPANENG LE MEKGWA YA TSHEBEDISO HO BABALLA LE HO FOLA MOLEMO WA MAEMO A MABE A DITHEKO. ATIKELE ENA E FANA KA MAJWANA A MOTHEO A KAMOO DIKGETHO DI SEBETSANG KA TENG HO SIRELETSA POONE LE DIPEO TSA OLI KG AHLANO LE HO PHAHAMA HA DITHEKO.

Kgetho ke kontraka moo e mong wa selekane a nang le tokelo empa eseng tlameho ho reka kapa ho rekisa sehlahiswa ka theko e seng e beilwe pele, ka nako eo kapa pele kontraka e fela. Kontraka ena kapa kgetho ena e fa moreki tokelo, empa eseng tlameho ya ho sebedisa kontraka, ha morekisi wa kontraka a na le tlotla ya ho amohela kontraka haeba monnga kontraka a batla ho e sebedisa. Dikontraka di ka rekwa ka ho sebedisa moemedi ho *Safex*. Ho na le maemo a mabedi a dikgetho, ho beha le ho etsa dikgetho.

Ha motho a lebella kontraka ya bokamoso ho eketsa, a ka reka kgetho ya nako e tlang e fang monnga yona kgetho ya ho reka kontraka ya bokamoso ka theko e tsepameng ka nako e boletsweng e badilweng. Theko ena e tsepameng e tsejwa ka hore ke 'theke e tsepameng'. Haeba theko ya kontraka ya bokamoso e eketseha ka hodima theko e tsepameng, monnga yona o tla etsa phaello.

Kgetho ya ho behwa ke kganano ya ona. Motho ya lebellang kontraka ya bokamoso ho fokotsa ho tswa thekong ya yona ya jwale ka nako e boletsweng e badilweng, a ka reka kgetho ena ya ho behwa. Kgetho ena ya ho behwa e dumella monnga yona ho rekisa kontraka ya bokamoso ka 'theke e tsepameng' e boletsweng. Haeba theko ya kontraka ya bokamoso e theoha ho feta theko e tsepameng, monnga yona o tla etsa phaello. Mokgwa ona o ka sebediswa pele kapa kamora ho kotula ho baballa boleng

1 Ho fela ha nako ya dikontraka.

Theha kontraka	Hlophisa kontraka
Tjheleteng haeba kontraka ya jwale e feta ditheko tsa nako e tlang.	Tjheleteng haeba kontraka ya jwale e le ka tlase ho theko ya nako e tlang.
Ho ya ka tjhelete haeba ya jwale e lekana le theko ya nako e tlang.	Ho ya ka tjhelete haeba ya jwale e lekana le theko ya nako e tlang.
Ka ntle ho tjhelete haeba ya jwale e le ka tlase ho theko ya nako e tlang.	Ka ntle ho tjhelete haeba ya jwale e le ka hodimo ho theko ya nako e tlang.

2 Melemo ya dikgetho.

Etsa kgetho	Hlophisa kgetho
Fedisa kgonahalo ya kotsi ya ditheko.	Nka monyetla wa ditheko tse phahamang.
Dumella bahlahisi ho nka monyetla wa ditheko tse phahamang.	Fedisa ditshenyehelo tsa poloko le tswala.
Ho tlola moedi wa ditshwanelo.	Ho tlola moedi wa ditshwanelo.
Atolosa selemo sa mebaraka.	Atolosa selemo sa mebaraka.
Phallo e phahameng ya tjhelete.	Phallo e phahameng ya tjhelete.
	Beha moedi wa tahlehelo e kgolo.

ba poone e holang mane masimong kapa boleng ba poone ka hara sesiu.

Ho bobebe ho reka le ho rekisa dikgetho ha ho na le maemo a phahameng a tswala e bulehileng le sekgahla se phahameng. Theko ya dikgetho e itshetlehile ho boleng ba ka hare, maemo a bonahalang a mabe le nako ya pele ho phello ya nako ya kontraka.

- **Maemo a mabe a bonahalang** a lekanya kgonahalo ya hore theko ya kontraka e tla fetoha.
- **Boleng ba ka hare** ke phapano pakeng tsa asete e sa totobalang (*WMZ Dec'21*) le theko e tsepameng ya kontraka ya dikgetho.
- **Nako** e ama theko ha dikgetho tsa 'ka ntle ho tjhelete' di le tlase haholo ka ho ba haufi le nako ya ho fela ka lebaka ho se kgonahalo hore asete e ka fihlella theko e tsepameng.

Mekgwa ya mebaraka e itshetlehile hodima takatso ya motho ya ho ipeha tsietsing ya kotsi. Dikotsi tse ding ke tsa hore dikgetho di ka ba le kgonahalo kapa tsa kenyeletsa ditshenyehelo tse phahameng mme tsa hloka bongata ba dintlha ka lebaka la dikgetho tse mmalwa tsa kontraka ka nngwe ya bokamoso. Mokgwa ka mong wa mebaraka o batla tsebo ya mebaraka le dikgetho tsa kontraka bakeng sa ho ipaballa kgahlano le maemo a sa lebellwang. ■

3 Mohlala wa ho theha kgetho.

TJHELETENG THEHO YA KGETHO BAKENG SA PHEPELO YA TSHITWE 2021

	WM	YM
Theko ya bokamoso ya Tshitwe 2021	R3 171,00	R3 302,00
Theko ya kgetho e tsepameng	R3 180,00	R3 300,00
*Tefo ya kgwedi le kgwedi	R207,75	R219,51
Theko ya <i>Breakeven Safex</i>	R3 387,75	R3 519,51

Dintlha ka nako ya *Phupjane 2021*.

*Ditefo tsa kgetho di kenyeletsa boleng ba ka hare le ba nako.

Mohlodi: *BVG, Grain SA*

4 Mohlala wa ho etsa kgetho.

TJHELETENG ETSA KGETHO BAKENG SA PHEPELO YA PHUPU 2021

	WM	YM
Theko ya bokamoso ya Phupu 2021	R3 271,00	R3 410,00
Beha theko e tsepameng	R3 280,00	R3 420,00
Beha tefo ya kgwedi le kgwedi	R129,90	R113,11
Theko ya <i>Breakeven Safex</i>	R3 150,10	R3 306,89

Dintlha ka nako ya *Mmesa 2021*.

Mohlodi: *BVG, Grain SA*

IKAGENG MALULEKE, SETSEBI SA KGWEBO YA TEMO MANE GRAIN SA

Ho etsa moralo wa bajete HO MOLEMO

DIPHETHO TSA POONE E JETSWENG HLABULA KA 2020 MME YA KOTULWA KA PHUPJANE HO ISA KA PHUPU 2021 JWALE DI KA HLAHLOJWA. KOTULO E FELANG E Fihleletsweng le ditshenyehelo tse fumanweng di tla bontsha hore na ho bile le katleho kapa ha ho a ba le katleho e fihleletsweng nakong ya sehla se fetileng sa merero ya tshebetsa esita le tshebetsa e nepahetseng ya ditshisinyo tse rerilweng.

Bahlahisi ba rekisitse poone ya bona ka tjelele e ka bang R3 200 ho ya ka tone e le nngwe ka boleng ba mokotla mme ba bangata ba lemoha tlhahiso e ngata ho feta e mahareng. Sena ke sehla sa selemo se sa tlwaelehang ka hore ho bile le tlhahiso e ngata haholo ya naha e kopaneng le theko eo le yona e batlang e phahame.

Dithuto tsa ho ntlafatsa bohlohlwa ba tokisetso ya masimo, ho lema le ho jala, ho hodisa le ho kotula dijalo ho tla lebisa ho mehopollo e betere mabapi le bajete ya hao bakeng sa dijalo tsa hona jwale. Ditekanyetso tse na di lokela ho qetellwa, nako eo e seng ka morao ho mafelo a Lwetse, e le hore ditlhahiso tse tshwanelehang tsa poone le dijalo tse ding tsa thekiso tse lokelang ho jalwa, di romelwe mme tjelele ya tefello ya dijalo tse tsohle e fumanehe.

DITSHENYEHLO KA KOTLOLOHO – DINTLHA TSA BOHLOKWA TSE LEBELETSWENG

Ho ya ka melawana e tlwaelehileng ya taolo ya dibuka tsa ditjelele tse sebediswang, ditshenyehelo tsa bohlokwa tse kenyeletswang, e lokela ho ba tsa peo, monontsha esita le tse sebediswang bakeng sa ho jala le dithibedidikokwanyana le difedisalehola tsa dihemikhale, *dezele*, tiisetso ya dijalo, basebetsi ba sehla sa selemo, kotulo, mebaraka le dipalangwang.

Mona ha ho a kenyeletswa ditsefello tsa bathusi, meputso ya basebetsi ba nako tsohle, tokiso, paballo le tswala hodima ditshenyehelo ka ho otloloha. Tsena di ka behwa tlasa ditshenyehelo tse tsepameng.

Tjelele yohle ya lekeno ha ho hulwa ya ditshenyehelo ka kotloloho, e o fa bongata ba tjelele e fumanweng kapa "kgobokanyo" yohle e fihleletsweng ka ho jala sejalo sefe kapa sefe. Tjelele e fumanweng e tla lefella ditshenyehelo tse tsepameng ho kenyeletswa le basebetsi ba nako tsohle, ditokiso tsa thepa le paballo ya yona, tswala, kapitale ya dikadimo

tsa nako e telele, tse ding tsa ditshenyehelo tse tsepameng empa ka ho fetisisa meputso ya basebetsi le tjelele e sebedisetswang molemi. Tjelele efe kapa efe e setseng ho ditshenyehelo tse otlohileng le tse tsepameng, ho kenyeletswa le ditshwantsho tsa molemi le lelapa, di tla bontsha phaello ya nnete kapa e seatleng bakeng sa kgwebo.

Sepheo sa ho hlalisa phaello eo ka nako e nngwe ho leng boima ho e fumana, e leng e seatleng kapa ya nnete, e lokela ho balwa le ho lekolwa ka ho sebedisa lenaneo le tshwanelehang la tshwaro ya dibuka. Dibajete tsa tshebetsa tsohle ka hara dikgwebo di lokela ho hlaliswa ka ho sebedisa maqephe a totobatsang, bakeng sa ho etsa moralo le hore ditshenyehelo tsa nnete di ngodiswe ka tshwanelelo. Tsena tsohle di batleha bakeng sa dikopo bakeng sa lekgetho la VAT kapa ditsefello, esita le dikgutlisetso tse itseng tse hlokehang tsa lekgetho. O kgothaletswa ho hira motho ya nang le tsebo ya tshwaro ya dibuka kapa feme ya ho boloka dintlha tsena di le boemong ba hona jwale haeba o sa kgone ho etsa jwalo ka bowena.

PALO E LEKANYEDITSWENG YA DITSHENYEHLO

Ho kgothaletswa hore ho be le ditekanyetso tse tshwanelehang ho tswa ho bafepedi ba tshepehang le ba atlehileng bakeng sa tshenyehelo ka nngwe. Haeba ho kopanwa le bafepedi ba fapaneng, dipuisanong le e mong le e mong ho tla totobala dikgothaletso tsa ho dumellana ha bona mabapi le tlhokomelo le bokgoni ba mobu esita le tlhahiso e lebeleletsweng. Bajete ya dimela tsa masimo a omeletseng ya ditone tse 4,5 ho ya ka hektara e le nngwe e tla ba ka tlase haholo ho feta ya ditone tse 8 ho ya ka hektara. Sebedisa palo ya hao ya bongata ho bala ho ya ka hektara le tshenyehelo ho ya ka tone ya tlhahiso e lebeleletsweng.

QETELLO

Bala ka hlokomelo tshisinyo ya hao ya bajete ya ditshenyehelo ka ho sebedisa nalane ya hao ya tlhahiso le bokgoni ba mobu mme o boloke ka kelellong ya hao tlhahiso e sa fetoheng ya nako e telele. ■

**RICHARD MCPHERSON,
MOTHUSI WA KGWEBO YA
TEMO LE PROJEKE YA BOLAODI**

Let's Talk ...

@Bayer4Crops
@DEKALBSA

Bayer (Pty) Ltd. Reg. No. 1968/011192/07

27 Wrench Road, Isando, 1601.

PO Box 143, Isando, 1600. Tel: +27 11 921 5002

The registration owner of DEKALB® is Bayer AG, Germany.

www.cropscience.bayer.co.za // www.bayer.co.za

A28967

Every kernel counts!

One seed ... One hole ...

Each one of our DEKALB® maize seeds is backed by cutting-edge technology and years of research and development to ensure that you get the most out of every kernel.

Lenaneo le fetolang bophelo

Pehelo

Ho hlakisa mabapi le diketelo tsa mapolasi

DIKETELO tsa mapolasi nakong ya Phupjane 2021 di ne di le ngata mme di fapafapane. Ka lehlakoreng le leng balemi ba bangata ba ne ba ntse ba sebetsa ka thata ho tliša dijalo tsa bona ha ka yona nako eo ka lehlakoreng le leng balemi ba bang ba ne ba etsa meralo bakeng sa sehla se setjha sa selemo. Batataisi ba bile le baeti ba 58 le balemi ba bang ba tswetseng pele nakong ya kgwedi ena ya Phupjane ho ba tataisa ka mekgwa e fapaneng leetong la bona la ho tliša bolemi bo tsitsiseng ba kgwebo.

- **Ho kotula:** Sehlopha se ile sa hlahisa ditekanyetso, sa hlahloba maemo a mongobo wa koro mme sa lekola tshwaro ya bongata ba dijalo.
- **Poloko:** Dipuisano mabapi le poloko e bolokehileng ya koro e kotutsweng di ile tsa ba teng.
- **Ho etsa moralo:** Ho ile ha buisanwa ka paballo ya polasi ka kakaretso jwaloka ho etsa terata bakeng sa ho kampela, phephelo ya metsi le poloko ka hara disiu.
- **Boleng ba mobu:** Ho ile ha tadingwa maemo a mobu, ho fumana disampole tsa mobu le ho tshela kalaka masimong.
- **Moralo wa kgwebo:** Batataisi ba ile ba buisana ka ditlhoko tsa tjehelete, dibajete le inshorensa esita mekgwa ya ho tsamaisa ofisi ho kenyeletswa le ho theha kutlwisiso ya seabo sa SARS hammoho le VAT, lekgetho le tefokgutlisetso mabapi le *dezele*.
- **Tshebediso ya metjhini:** Sehlopha se ile sa hlokomela maemo a disebediswa tsa polasi le tshebediso ya metjhini. Ba ile ba buisana ka tokiso e lokelang ho etswa kapa ba eletsa balemi ho hlokomela ho di fetola ka tse ding tse ntjha haeba tjehelete e le teng.

Polasing ya Mahlaba Abel, rapolasi e haufi le Reitz, ho ile ha bokellwa diqo e le ho etsa ditoko tsa mongobo ho sesiu se haufinyana.

Nakong ya ketelo Diprojeke tsa Polasi ya Nzimande lebatoweng la Amsterdam, ho ile ha hlahlojwa kgolo ya dijalo.

Motataisi Jacques Roux o etsa tlhahlobo ya dijalo pele dijalo di kotulwa. Disanabolomo le poone di ne di hlahlojwa polasing ya Hlalele Joseph Khahleli.

Ho abela DIHLOPHA TSA BOITHUTO

SEHLOPHA sa Grain SA sa ntshetsopele ya balemi se fela se thabetse sehlopha sa rona sa boithuto ka hore ona ke ona mokgwa oo re tsebang balemi le ho hlwaya ditlhoko tsa bona mabatoweng a fapaneng. Re itshelehile haholo ka baduladitulo ba sehlopha ka seng sa boithuto mme re rata ho ba tsebahatsa le ho ba leboha bakeng sa boitelo ba bona le thuso maemong ana. Ho baduladitulo ba rona re rata ho re: 'E mong le e mong wa lona o etsa nyehelo ya bohlokwa ho balemi setjhabeng sa lona mme re a le leboha!'

Ena ke e meng ya mesebetsi ya sehlopha sa boithuto e bileng teng ka Phupjane.

Motataisi Elias Dladla o etetse balemi ba sehlopha sa boithuto sa Schuelzental mane lebatoweng la Nelspruit ho a lekola kotulo ya bona.

Pontsho ya tshwaro, paballo le tekanyo ya sekgahla sa dinyanyatsi tsa nosetso e etseditse sehlopha sa boithuto sa Zaaiplaas mane ntlong ya Dora Phoku.

Sehlopha sa boithuto sa balemi ba Arthurstone mane lebatoweng la Bushbuckridge se ile sa buisana ka mesebetsi ya phediso ya lehola ka tselo ya dikhemikhale le ka metjhini.

Bahlophisi

GRAIN SA: PRETORIA

PO Box 74087
Lynnwood Ridge
0040
08600 47246
www.grainsa.co.za

MOHLOPHISI YA LAOLANG

Sandile Ngcamphala
082 862 1991 ■ Ofisi: 012 943 8296
sandile@grainsa.co.za

MOHLOPHISI WA PHATLALATSO

Liana Stroebel
084 264 1422 ■ Ofisi: 012 943 8285
liana@grainsa.co.za

MOLEKANE HO TSA BOPHATLALATSI

INFOWORKS MEDIA PUBLISHING
Motlatsi wa mohlophisi – Louise Kunz
louise@infoworks.biz

Moetapele wa sehlopha – Johan Smit

082 553 7806 ■ Ofisi: 018 468 2716
johan@infoworks.biz

Bophatlalatsi – Elizma Myburgh, Joritha Hechter

Lenaneo la Grain SA

la Ntshetsopele ya Molemi

BAHOKAHANYI BA NTSHETSOSPELE

Johan Kriel
Foreisetata (Ladybrand)
079 497 4294 ■ johank@grainsa.co.za

Jerry Mthomboti

Mpumalanga (Nelspruit)
084 604 0549 ■ jerry@grainsa.co.za
Ofisi: 012 943 8289 ■ Smangaliso Zimbili

Jurie Mentz

Mpumalanga/KwaZulu-Natal (Louwsburg)
082 354 5749 ■ jurie@grainsa.co.za
Ofisi: 012 943 8218

Graeme Engelbrecht

KwaZulu-Natal (Dundee)
082 650 9315 ■ graeme@grainsa.co.za
Ofisi: 012 943 8287 ■ Nkosinathi Mazibuko

Luke Collier

Eastern Cape (Kokstad)
083 730 9408 ■ luke@grainsa.co.za
Ofisi: 012 943 8280 ■ Luthando Diko

Liana Stroebel

Western Cape (Paarl)
084 264 1422 ■ liana@grainsa.co.za
Ofisi: 012 943 8285 ■ Hailey Ehrenreich

Du Toit van der Westhuizen

North West (Lichtenburg)
082 877 6749 ■ dutoit@grainsa.co.za
Ofisi: 012 943 8290 ■ Lebo Mogatlanyane

Cwayita Mpotyi

Mthatha
078 187 2752 ■ umthata@grainsa.co.za
Ofisi: 012 943 8277

PULA/IMVULA E FUMANEA KA DIPUO TSE LA TELANG:

Sesotho, English, Setswana, Sesulu le Seqhotsa.

Articles written by independent writers are the views of the writers and not that of Grain SA.

KGWEBO E NNGWE LE E NNGWE E TOBANA LE KGONAHALO YA DIKOTSI. KGONAHALO YA KOTSI E KA BA KETSAHALO E SA LEBELLWANG, E SA RERWANG, EO ESENG YA TLHAHO, E SA TLWAELEHANG, MME KETSAHALO ENA E SA LEBELLWANG E KA ETSAHALA YA BA YA BAKA TAHLEHELO E ITSENG YA MOFUTA WA YONA. LE HOJA KGONAHALO YA DIKOTSI E KE KE YA THIBELWA, HO LOKELA HO HLOKOMELWE DIKOTSI E LE HO FOKOTSA DITLAMORAO TSE MPE TSA YONA.

Temo ke kgwebong e nang le kgonahalo ya dikotsi le ditsi tse ngata. Nakong ya tshebetso ya tlhahiso, ho ka hlaha diketsahalo tse ngata jwaloka maemo a mabe a lehodimo (komello, dipula tsa dikgohola, sefako, lehlwa le lengata) esita le ho ba teng ha dikoduwa tse kang ho tjha ha hlaha esita le ho qhoma ha malwetse a dimela le diphoofolo. Nakong ya tshebetso ya ho bapatsa mmarakeng diketsahalo di ka hlaha tse ka senyang tshebetso ya mebaraka le/kapa ho ama ditheko hampe.

Le wena o ka ba le boiphihlelo bo sa lebellwang bo bobele ba basebeletsi ba hao. Boitshwaro bo se nang kelello ba molemi wa hao kapa basebeletsi ba hae bo ka baka ketso e sa hlokeheng e senyang, e qetellang ka ho sitisa tlhahiso le/kapa ho bapatsa dihlahiswa mmarakeng. Dikotsi tse ka hlahellang ditjhelete e ka ba lekeno le tlase le fokolang le/kapa mathata a ho baballa maemo a phallo ya ditjhelete, mme ka hona ya ama katleho ya tsa ditjhelete tsa kgwebong. Dikotsi tsa tlhahiso, mebaraka le tsa ditjhelete di amana haholo.

KGONAHALO YA DIKOTSI TSA TEMO E NTSE E EKETSEHA

Maemo a mabe a lehodimo a tsebahala ho rona mona Afrika Borwa, empa re bile le boiphihlelo bo bobele haholo ba ditlamorao tsa maemo ana dilemong tse mmalwa tse fetileng tse hlahang ka tsela ya motjheso o phahameng haholo, dipula tse matla tsa dikgohola, esita le komello e matla haholo. Mobu jwaloka karolo ya bohlokwa ya tlhahiso mona Afrika Borwa ke ntlha e nngwe ya kgonahalo ya dikotsi. Diphuputso di totobatsa hore 60% ya mofuta wa mobu wa Afrika Borwa e lahlehelwa ke boleng, haholoholo ka lebaka mekgwa ya ho lema ho fokolang, ekaba masimong kapa ho fula ha mehlape.

Boshodu ba disebediswa, dihlahiswa le metjhini le thepa ka kakaretso bo ntse bo eketseha mme bo fetohile kgonahalo e matla ya kotsi. O se ke wa lebalala ho ngotlwa le ho tima hangata ha motlakase e leng ho tla ba le rona ka nako e telele.

Kgonahalo ya dikotsi tsa mebaraka le yona e ntse e tota. Disebediswa tse kang ditsela, diporo tsa terene esita le dikepe di ntse di fokola. Dipalangwang tsa dilori di na le kgonahalo ya dikotsi ka lebaka la ho hapuwa. Esita le kgonahalo ya dikotsi tsa boipelaetso ba basebetsi e nyolohile. Melao e thata ya mosebetsi e eketsa bokgoni ba boipelaetso ka lebaka la bothata ba ho ikobela melao yohle.

Dingangisano mabapi le meputso le tsona di ntse di eketseha.

Mmuso wa rona ha o na qenehelo ho temo ka tshetsetso e fokolang nakong ya dikoduwa. Maano a dulang a fetoha ka nako tsohle esita le tshebediso e sa tsitsang ya maano e tsosa ho se be le bonnete mme ebe e baka hape kgonahalo e eketsehileng ya dikotsi.

KAMOO O KA FOKOTSANG DITLAMORAO TSE MPE KA TENG

- 1 Leka ho theha letlole la maemo a tlakotsi bakeng sa ditshenyehelo tse potlakileng tse eketsehileng tse bakwang ke kgonahalo eo ya dikotsi. Kapa o thehe mokitlane wa poloko ya tjhelete bakeng ya hao e le ho lokisetsa ditshenyehelo tse eketsehileng tsa kgonahalo ya dikotsi.
- 2 Balemirui ba mehlape ba lokela ho hlophisa disiu tsa dijo, disiu le/kapa furu.
- 3 Ho a utlwahala ho tsetela kgwebong ya bobedi eo eseng ya mofuta wa kgwebong.
- 4 E le ho fedisa boshodu ba kgonahalo ya dikotsi, etsa lenane la diasete tsohle tsa hao – esita le sepannere sa nomoro ya 13. Ho ka ba betere ho nka senepe sa asete efe kapa efe mme o tshwaye le/kapa o nomore diasete tsohle tsa hao. Hopola hore o tshwanetse ho beha letshwao ka molao le/kapa ho etsa *tattoo* ya mehlape ya hao. Ngodisa diasete tsohle tsa hao ka nako le nako. Mehlape ya hao e lokela hore e dule e balwa ka letsatsi le letsatsi.
- 5 Sebedisa mekgwa e nepahetseng ya tlhahiso mme o sebedise motjheso, dithibeladisenyi kapa dithibelamalwetse ka tsela eo di fumanehang ka yona. Sebedisa mekgwa ya thabollo ya tlhahiso bakeng sa ntlafatso ya mobu.
- 6 Theha tsamaiso e nepahetseng ya metsi le kgoholeho e le ho fokotsa tshenyho ya dikgohola mme o be o hlokomela mangope.
- 7 Etsa tsohle ka nako le ka nepo kamoo o ka kgonang ka teng. Sebedisa mekgwa wa temo o nepisang hantle e leng ho bolela hore ntho tsohle di etswe ka tsela e nepahetseng hantle kamoo o ka kgonang le ka tsohle tseo o nang le tsona.
- 8 Fetofetola mekgwa wa hao wa temo, haeba ho kgoneha.
- 9 Hlokomela mekgwa wa hao wa ho bapatsa mmarakeng mme o sebedise mekgwa e fetang bonngwe, haeba ho kgoneha.
- 10 Laola ditaba tsa hao tsa kgiriso ka hloko ho ya ka melao ya mosebetsi mme o se ke wa tella mekgwa ya ho hlompaha ditaello.
- 11 Le hoja ka mohlomong hona ho qosa tjhelete e ngata, leka ho fumana inshorensense ya dijalo le diasete tsa hao. ■

MARIUS GREYLING,
MOTHUSI YA IKEMTSENG
WA BOLAODI BA TEMO